

KIHÍVÁSOK EGY KORA ÚJKORI GÚNYVERS KAPCSÁN

Kulcsszavak: Báthory Gábor; paszkvillus; felekezetiiség; százszok

Hevenesi Gábor (1656–1715), Kaprinai István (1714–1786) és Pray György (1723–1801) jezsuita szerzetesek kéziratgyűjteménye a 17. századtól kezdődően a magyar történetírás egyik legfontosabb forrásgyűjteménye. A kéziratgyűjtemény ma az ELTE Könyvtárában található.¹

A Kaprinai-gyűjtemény A sorozatának 49. kötete több, elsősorban erdélyi vonatkozású historiográfiai művet, feljegyzést tartalmaz.² A kötetet alaposan végiglapozva, az 1^r. fólión található tartalomjegyzéket a textussal egybevetve, arra lehetünk figyelmesek, hogy az 1^v. fóliótól egészen a 99^r. fólióig terjedő részben, a tartalomjegyzékben leírtakkal ellentétben, nem csak Bojthi Veress Gáspár Bethlen Gábor uralkodását bemutató opusa szerepel, hanem a 85^v. fóliótól a 89. fólióig terjedő részen Keserői Dajka János, szintén a nagyfejedelem emlékét megörökítő írásának egy részlete olvasható. A két opust tartalmazó rész lezárása után, a 95^r. fólión a következők olvashatók: „Finis libri secundi. Haec Boithinus verum. Saxones nostri praeterea hoc observarunt in his temporibus”.

A 95^r–99^r. közötti részben az 1513-as évtől kezdődően rövid feljegyzések sorát teszi közzé a lejegyző, amelyeket állítása szerint szász szerzők műveiből másolt össze.

* PAP Levente (1978), dr., klasszika-filológus, egyetemi docens, Sapientia EMTE, paplevente@uni.sapientia.ro

1 *Kaprinai-gyűjtemény*, A sorozat, 49. kötet (a továbbiakban *Kaprinai-gyűjtemény*), 1^r–99^r. https://library.hungaricana.hu/hu/view/B2_Coll_Kapr_A_049/?pg=0&layout=s (Utolsó megtekintés: 2021. 03. 10.)

2 1. *Historia de rebus gestis Gabrielis Bethlen auctore Casparo Bojthini concinnata*. 2. *Chronicon Budense*. 3. *Joannis Kinder Cibinensis Transyl. de Comitibus Romanis, Germanis, Hungaricis in genere, in specie vero de origine officio et dignitate Saxonum, seu Indicis Regii Cibinensis in Transylvania, cum brevissima eorumdem vitae et gestis historia*. 4. 1744. *Schediasma de oppignoratione Scepusiensium civitatum, regnorum Poloniae et Hungariae historiam illustrans*. 5. Georgii Sotteri: *Historia urbis Sabeso in Transylvania*. 6. *Chronicon amanuensius Georgii Thurzo palatini, manu P. Timon descripta*. 7. *Rudolphi Bzenski soc. Jesu sacerdotis, annotationes historicae, de Transylvania*. 1662–1695. 8. *Missio Cibiniensis et vita P. Lucae Kolus, primi ex S. J. Cibinii missionarii*. 9. 1747. 26. *Aug. Gabrielis Kolinovics: annotationes pro concinnanda serie coronae conservatorum*. 10. *Franciscus Kazy: Liber tertius in Historiam Universitatis Tyrnaviensis; virorum illustrium aliquot vitas complectens*. (Originale). Uo. 1^r.

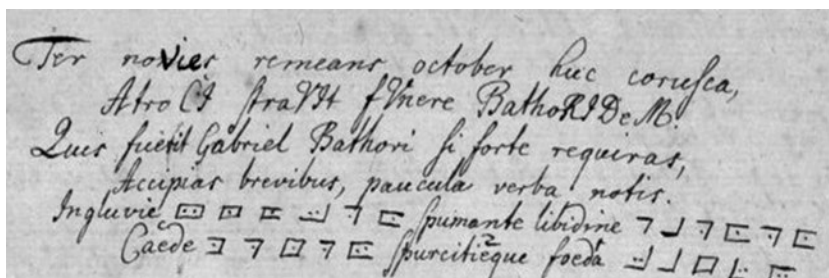
A kronologikus sorrendben lejegyzett események között a 96^{r-v}. fólión, az 1613-as évnél részletesen kitér Báthory Gábor halálának bemutatására, különösen nagy figyelmet szentelve a hajdúvezérek által véghezvitt gyilkosságnak. A záró részben – miután megemlíti, hogy a fejedelem tizennégy évig temetetlenül heverő földi maradványait a kegyes Bethlen Gábor helyezi illő módon nyugalomra³ – közzétesz egy állítólagos Báthory Gábor-sírverset: EPICEDION IN TUMULUM / Illustrissimi quondam GABRIELIS BATHORI de Somlyo / Principis Transilvaniae ss.⁴

A sírvers első részében (1–8. sorok) gyászosan megénekli a dacicusnak is titulált Báthory Gábor bukását, akit csellel előkészített halál (*perfidus dolus*) ragadott el e világból. A hátralévő sorokban inkább Bethlen Gábor kegyességének (*pietas*) magasztalása olvasható, de ezúttal nem célozom e sírvers részletesebb elemzése. Ezt ugyanis követi egy jóval rövidebb a következő felvezetéssel (fol. 96^v–97^r.): „Aliud in obitum ejusdem in Calendario Eberiano Oltardorum”. Jelen tanulmányunk valójában erre a versre irányul (ennek is a problematikus, utolsó két sorára).

Az első két disztichon a következőket tartalmazza:

Ter novies remeans october huc corusca,
AtroCI straVIIt fVnere BathorIDeM!
Quis fuerit Gabriel Bathori si forte requiras,
Accipias brevibus, paucula verba notis.

A második sorban egy *kronosztichon* fedezhető fel, amely valójában Báthory halálának évszámát rejti: 1613. Az idézett rész utolsó két sora vegyesen tartalmaz írásjeleket és különleges mértani alakzatokat.

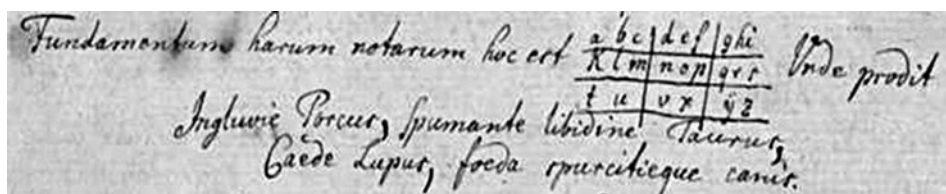
1. kép. Részlet a kéziratból. (Kaprinai-gyűjtemény, A sorozat, 49. kötet, fol. 97^r.)

3 „in templi sacrario sine sepultura honore 14 annis jacuit; donec tandem a Bethlenio siccata ossa colligerent et tenui quondam celebritate in ipsa Basilica sepelirent. Ejus memoria insuper sequenti monumento celebrata est.” Uo. 96^v. https://library.hungaricana.hu/hu/view/B2_Coll_Kapr_A_049/?pg=191&layout=s (Utolsó megtekintés: 2021. 03. 10.)

4 Uo.

Komolyabban szemügyre véve a különleges jeleket, gyorsan rájöhettünk, hogy a sorok egyes szavait rejtjeles írással jegyezték le. Mielőtt az olvasó reménytelen próbálkozásokba kezdene a jelek megfejtésére, a szöveget lejegyző készségesen segítségére siet a következő, a jeleket feloldó táblázattal: „Fundamentum harum notarum hoc est...” De ha mindez nem segítene eléggé, akkor megfejtve is közzé teszi az ominózus sorokat:

Ingluvie Porcus, Spumante libidine Taurus,
Caede Lupus, foeda (sic) spurcitieque canis.⁵

2. kép. Részlet a kéziratból. (Kaprinai-gyűjtemény, A sorozat, 49. kötet, fol. 97r.)

A megfejtés után összerakott szavakban nem egészen hízelgő jelzőkkel ecsetelt fejedelemportrét kapunk (torkos disznó, szenvedélytől habzó bika, gyilkos farkas, ocsmány és piszkos kutya). A sorok fordítása a következőképpen hangzik:

Tündöklő fényben ragyogó október huszonhét
Szörnyű gyászba borította a Báthorit az,
Megkérdeznéd tán, ki volt ő, Báthori Gábor,
Választ ad neked e pár szó, titkos irat.
Torkos disznó ő, bika a habzó bujaságtól,
Ő gyilkos farkas, rút kutya és szutykos.⁶

Kemény sorok, és mindezek után igen fontos kérdés, hogy pontosan honnan és kitől is származhat az idézett szövegrész. Kézenfekvő lenne, a passzus gyűjteményen belüli helyét tekintve, ha Bojti Veres Gáspár opusához kapcsolnánk a sorokat, hiszen

5 Bár kézenfekvő lenne, a szöveg lejegyzője nem Bzensky Rudolph, aki nagyban segítette az erdélyi forrásgyűjtő munkát, és jelen kötet lapjain is megtalálható írása: *P. Rudolphi Bzensky adnotationes historicae de Transylvania* (Epistolae 56-61. Coronae, 14 octobris 1695-19 octobris 1695.) Uo. 184-189v. (autográf) https://library.hungaricana.hu/hu/view/B2_Coll_Kapr_A_049/?pg=368&layout=s (Utolsó megtekintés: 2021. 03. 10.)

6 Saját fordítás.

Báthory Gáborról a történelem folyamán kialakult negatív kép formálásában olyan udvari történetírók játszottak fontos szerepet, mint maga Bojti Veres Gáspár, továbbá Keserői Dajka János⁷ és Szalárdi János.⁸ Valójában Bojti alapozza meg a hagyományosan negatív képet. Szerinte a fejedelem már ifjúkorában állhatatlan és nyugtalan természetű volt, ugyanakkor baráti kapcsolatait hatalmi törekvéseinek rendelte alá, kéjvágyának féket szabni nem tudva, a főurak feleségeire is rátámadt (Kendi István kancellár, illetőleg Kornis Boldizsár feleségére), valamint kétes hírű nőkre pazarolta vagyona egy részét.⁹ Ezek pedig kísértetiesen hasonlítanak a rejtjeles sorainkban megfogalmazottakhoz. Bojti esetében az ilyen és ehhez hasonló adatok egy célt szolgáltattak: Báthory Gábor emlékének árnyékolásával az utód, Bethlen Gábor alakjának kiemelése.

Bojti 1809-ben Bécsben kiadott *De rebus gestis...* című művét végiglapozva nem találjuk a disztichonokat.¹⁰ A Kaprinai-gyűjtemény lapjain az ominózus sorok bevezetőjében az áll, hogy a lejegyző a *Calendarium Eberianum Oltardorumban* olvasta a szövegrészt. Kutatásunk következő fázisában ezen a vonalon igyekeztünk fellelni a forrást.

A *Calendarium Eberianum*ot Paul Eber (1511–1569), a wittenbergi egyetem tanára állította össze, és 1550-ben jelent meg az első kiadása. A mű népszerűségét mi sem mutatja jobban, mint az a tény, hogy 1605-ig tíz új kiadást ért meg a könyv. A *Calendarium Eberianum* felépítésében követi a középkori hagiografikus kalendáriumokat. Az évek jelölésénél feltünteti az antik görög és római, majd a héber, és végül a keresztény évszámot, minden egyes napon feltünteti továbbá az aktuális napnak a szentjét, és minden fontos történelmi eseményt is, amely az adott naphoz kapcsolható az ókortól egészen a saját koráig. Ha a legutolsó kiadást (1604) nézzük is, október 27-én hiába keressük a Báthory Gábor halálát megörökítő bejegyzést, hiszen a gyászos eseményre még több mint tíz évet kellett várni. Igaz azonban, hogy a *Calendarium*-tulajdonosok nem minden évben vásároltak ilyen frissített határidőnaplót; ezért folytatásként saját korának fontosabb eseményeit is beleírta a *possessor* az üresen maradt

7 BARTONIEK Emma: *Fejezetek a XVI–XVII. századi magyarországi történetírás történetéből*. MTA, Bp., 1975. 327–338; BÁRSONY István: *Báthory Gábor alakja a történetírásban = Báthory és kora*. Szerk. PAPP Klára–JENY-TÓTH Annamária–ULRICH Attila. Debreceni Egyetem Történelmi Intézete–Erdély-Történeti Alapítvány, Debrecen, 2009 (a továbbiakban *Báthory és kora*). 11; KESERŐI DAJKA János: *Bethlen Gábor nemzetsége, jelleme és tettei = Erdély öröksége*. IV. *A fejedelem*. Bev. MAKKAI László. Franklin Társulat, Bp., 1994. 4.

8 SZALÁRDI János: *Síralmas magyar krónika*. Szerk. SZAKÁLY Ferenc. Magyar Helikon, Bp., 1980. 7–60. Bethlen későbbi megítéléséhez lásd BÁRSONY: *i. m.* 13–21.

9 BÁRSONY: *i. m.* 11–12.

10 *Casparis Bőjtchini (sic) Pannoni de Rebus gestis magni Gabrielis Bethlen... 1624*. Ed. Johann Christian von ENGEL: *Monumenta Ungrica*. Antonius Doll, Bécs, 1809. 237–436.

helyekre, ha pedig éppen nem volt ilyen lap, pár fólió betűzése nem jelenthetett különösebb nehézséget.

A szöveg lejegyzőjének állítása szerint az Oltardi család birtokában lévő kalendáriumban olvasta az általa idézett sorokat. A híres erdélyi szász család birtokában lévő *Calendarium Eberianum* egy családi napló is egyben, amelybe 1552-től egészen 1659-ig, négy generáción át jegyezték be a fontosabb történelmi eseményeket.¹¹ A bejegyzéseket közli a Trauschenfels-féle *Deutsche Fundgruben zur Geschichte Siebenbürgens* 1860-ban megjelent kiadása.¹² Ebben a nevezetes év (1613) október elsejénél tárgyalja Báthory Gábor szerencsétlen sorsát, halálát pedig október 27-én említi. Itt az általunk tárgyalt kis *epicedium* első két szalonképesebb disztichonja meg is található, de a problémás harmadik és negyedik már nem.¹³

Miután kutatásunk itt sem vezetett eredményre, egy újabb mű került érdeklődésünk célkeresztjébe. Kemény János gyűjteményében szerepel egy *Album Oltardinum*-tétel. A gyűjtemény jelenleg a Román Tudományos Akadémia kolozsvári fiókjának könyvtárában található. A könyvtár katalógusában a következő leírás található: *Chronologia Rerum Transilvnaicarum ex manuscripto saeculi XVI-ti et Calendario Eberiano adiectisque ad eundem consignationibus historicis Andreae Oltardi Composita 1002 (sic)-1667*.¹⁴ Miután tüzetesen végigvizsgáltuk a kéziratot, sajnálattal tapasztaltuk, hogy valójában ebben sem találjuk a keresett sorokat.

Végül, a forráskutatás alapszabályához tértünk vissza azért, hogy személyesen vizsgáltuk meg a már publikált szász kalendáriumokat. Nem volt könnyű dolgunk, habár az 1848-as *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde* lapjain olvasható, hogy a Nagyszebeni Evangélikus Gimnázium könyvtárában több ilyen kalendáriumot is őriznek,¹⁵ köztük az Oltard család kalendáriumát is.

A Brukenthal Múzeum könyvtárában őrzött, az evangélikus gimnázium könyvtárának anyagában található az az Eber-féle kalendárium, amely az Oltard család birtokában volt,¹⁶ és hosszú éveken keresztül saját megjegyzéseket illesztettek a kalen-

11 A következők szerint vezették a naplót: Andreas Scherer 1526–1552, Paulus Oltard Scherer 1552–1576, Martin Oltard 1576–1591, Johannes Oltard 1591–1629, Andreas Oltard 1630–1659.

12 Eugen von TRAUSCHENFELS: *Deutsche Fundgruben zur Geschichte Siebenbürgens (Neue Folge)*. Johann GÖTT, Kronstadt, 1860.

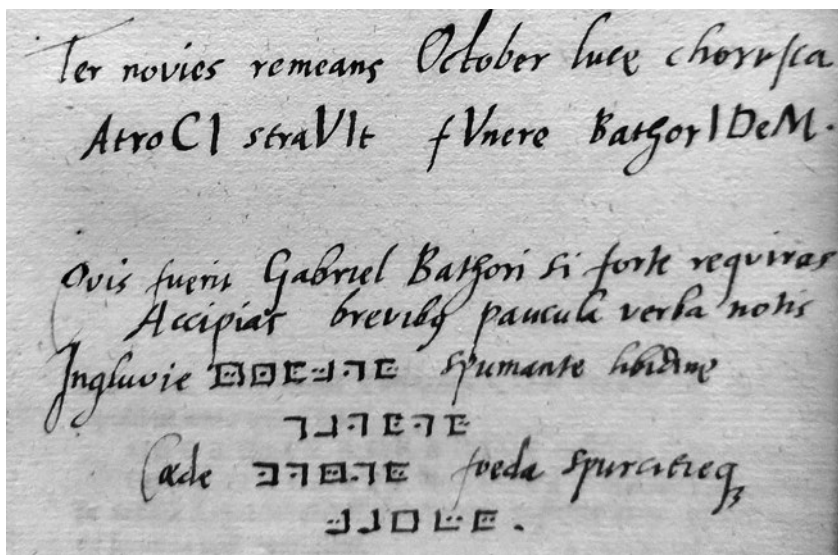
13 Uo. 40.

14 A Román Akadémia Kolozsvári Könyvtára, mss. KJ 98.

15 *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. Hermannstadt*. Bd. 3. Hermannstadt, 1848. 348–359. Online: <https://www.biodiversitylibrary.org/item/42637#page/5/mode/1up> (Utolsó megtekintés: 2021. 03. 10.)

16 Muzeul Național Brukenthal, Sibiu, Ms. 45., fol. 629. Külön köszönet Valentin Trifescu barátomnak, a Brukenthal-múzeum munkatársának, a kézirat fellelésében nyújtott segítségéért.

dárium lapjai közé. A 328-as és 329-es oldalak közé utólag beragasztott lapon (629.) két elkülönülő szövegrész található, amelyek tematikusan összefüggnek: az első szövegrész röviden elbeszéli Báthory Gábor menekülését Gyulafehérvárról Nagyváradra és az ott bekövetkezett gyilkosságot, a második részben pedig az általunk keresett sorok olvashatóak.

3. kép. Részlet az Eber-féle kalendáriumból.
(Muzeul Național Brukenthal, Sibiu, Ms. 45., fol. 629°.)

A disztichonok lejegyzése itt is hasonló módon történt, mint a Kaprinai-gyűjteményben (az utolsó disztichon rejtjelesen). Az egyetlen eltérés az, hogy a Kaprinaiban szereplő részletes megfejtés és megfejtő táblázat teljességgel hiányzik az eredeti forrásból.

Ezek után érdekes kérdés lehet, hogy ki lehetett az ominózus sorok szerzője? Kinek állhatott érdekében ilyen sorok terjesztése, amelyeket maga Johannes Oltard is csak rejtjelezve mert lejegyezni?

Báthory Gábor ellentmondásos egyénisége igen széles tömegekben váltott ki ellenszenvet. Már életében született róla cselszövő célzatossággal kisebb gúnyvers.¹⁷ Több konfliktusa is volt a különböző nációkkal és vallási közösségekkel is. Bocskay

17 Bolygó János álneven 1608-ban jelentet meg ironikus sorokat Rimay János. *Rimay János írásai*. Kiad. KÖSZEGHY Péter-Ács Pál. Balassi, Bp., 1992. 196–201; az attribúcióról Ács Pál: *Rimay, mint Bolygó János*. Irodalomtudományi Közlemények LXXXII(1978). 1. sz. 1–15.

István örökösének Hommonai Drugeth Bálintot nevezte ki, akit a török támogatott. A fejedelem halála után azonban a Habsburgok, Forgách esztergomi érsek, valamint a magyarországi főurak támogatásával Báthory Gábor is pályázott a fejedelmi címre. Nevető harmadikként azonban az országgyűlés 1607-ben Rákóczi Zsigmondot választja fejedelemnek. Báthory Gábor nem nyugszik bele a helyzetbe, és további támogatók szerzésével próbálja a mérleg nyelvét a maga oldalára fordítani. Nagy András 14 000 hajdújával Báthoryt támogatja, ami komoly fegyvertény az adott politikai helyzetben, továbbá az is a fejedelem aspiráns kezére játszott, hogy Zsigmond nem éppen a legjobb fejedelmek között tartható számon, aki végül is igen csekély áron eladja a fejedelmi tisztséget. Így 1608. március 7-én megválasztják Báthory Gábort Erdély fejedelmévé. A török porta hiányzó bizalmát a későbbiekben Bethlen Gábor közbenjárásával sikerül megszereznie. Báthory Gábor uralkodását minden jó remény ellenére alapvetően az erőszak és az ellentmondások sora jellemezte. Fokozatosan elvesztette az alattvalóinak és támogatóinak a bizalmát, és végül arra a szerencsétlen sorsra jutott, hogy a fejedelemmé választásában oly fontos szerepet játszó hajdúk merényletben tették el láb alól.¹⁸

A feljegyzések szerint temetésére két alkalommal is sor került. Először, minden tisztséget mellőzve, a nyírbátori templom sekrestyéjébe dobták be, ahol tizenöt évig feküdt. Azt követően az utód, Bethlen Gábor volt az, aki 1628. szeptember 21-én fejedelemhez méltó módon újratemetette. Az egészen rendhagyó, kései temetésnek azonban aligha csupán a kegyelet gyakorlása lehetett az indítéka. Sokkal inkább az, hogy Bethlen el akarta hallgattatni a vádat, mely szerint pogány módra hagyta temetlenül elődjét. Ezzel a gesztussal a Báthory-hívek kibékítését vélte elérhetőnek, s ezt korántsem csak Erdély, hanem még inkább Lengyelország vonatkozásában kívánta demonstrálni. Meggyőző az újabb kutatások álláspontja, amely szerint Bethlen Báthory István példáját követve gondolt a lengyel trón megszerzésére, ez pedig csak is a család emlékének megbecsülésével, a Báthory név rehabilitálásával volt elképzelhető.¹⁹ Miként Gebei Sándor fogalmazott: „Erdélyben a báthorizmus megsemmisítésén oly szorgalmasan ügyködő Bethlen Lengyelországba csak egy tisztára mosott Báthory-nimbusz erkölcsi támogatásával érkezhett volna meg”.²⁰ Mint tudjuk, erre nem kerülhetett sor, a temetéssel Bethlen csupán annyit érhetett el, hogy elháríthatta magáról a Báthory-ellenesség vádját. Ezt a szándékot jól érzékelték prédikátorai,

18 Valójában már több tucat teória látott napvilágot a gyilkosság megrendelőivel, kivitelezőivel kapcsolatban. Itt nem áll szándékomban ezeket felsorolni, csak a legkézenfekvőbb változatot említem meg. Bársony István tanulmányában külön felsorolja azokat. BÁRSONY: *i. m.* 23–25.

19 SZABÓ Péter: *Báthory Gábor újratemetése 1628-ban = Báthory és kora.* 45–175.

20 FUTÓ György: *Ismeretlen prédikációk Báthori Gábor teste fölött = Eszmei és stilisztikai kérdések a régi magyar prózában.* Szerk. BITSKEY István–GOMBA Szabolcsné–VARGA Pál. KLTE, Debrecen, 1978. 66–73.

akik a temetési beszédben nem is szidalmazták az elhunytat, nem alkalmazták szónoklatukban a *vituperatio* eszközeit, ugyanakkor túlradó retorikával *laudálták* az utólagos gyászünnepek megrendezőjét. Ismereteink szerint nincs ma sem, és nem is volt a fejedelem sírján ilyen sírvers. Akkor honnan származik az idézet? Amit előljáróban megállapíthatunk az az, hogy ez – függetlenül attól, hogy valódi vagy csak fikció – egyáltalán nem fest hízelgő képet az elhunyt fejedelemről.

A temetési szertartások egyik kiemelkedő fénypontja volt a halotti búcsúztató elhangzásának momentuma. Bethlen két kiváló prédikátort, Alvinczi Pétert és Czeglédi Jánost bízta meg a feladattal. Mindketten kiválóan lavírozva oldották meg a feladatot, melynek lényege: olyan általános témák érintésével, mint a földi élet mulandósága és a világ változékonysága, kerülni lehetőleg a Báthory személyét érintő kényes kérdéseket, és mindenképpen kiemelni Bethlen Gábor kegyességét, aki elrendelte az újbóli temetést. A gyászbeszédek a temetési szertartást követően nyomtatásban is megjelentek.²¹ A temetési szertartások fontos része volt ugyanakkor a különböző sírversek felolvasásának momentuma is. A temetési szertartás hangulatához sem illenének ilyen sorok, de teljességgel lenulláznák a gyászszertartás propagandisztikus célzatosságát is.

Báthory Gábornak uralkodása idején több konfliktusa is volt a különböző felekezetekkel és nációkkal. Az unitárius Kolozsvárra egy református lelkész befogadását és az óvári templom átadását is ráerőltette, ezáltal kiváltva az unitárius közösség ellen-szenvét.²² A katolikusok nagy reményeket fűztek a Habsburg-udvarral látszólag jó kapcsolatot ápoló Báthoryhoz, de Forró Györgyön kívül más jezsuitát nem engedtek be a fejedelemség területére, továbbá megingott a fejedelem iránti bizalom a katolikus főurakban is. Az 1610-es beszercei országgyűlés megerősíti az 1588-as, jezsuiták kitiltásáról szóló cikkelyt, katolikus püspök továbbra sem tartózkodhat Erdélyben.²³

A székelyek nem vagy későn ismerték fel, hogy a látszólagos baráti intézkedéseket hozó Báthory Gábor valójában – kihasználva a székelységben rejlő katonai potenciált – lassan elérte, hogy a székelység önálló politikai ereje megszűnjön (a társadalom szokatlan polarizációja stb.).²⁴ A különböző elterelő adományoktól megszédülve, a székely közösség valójában nem jelentett a fejedelemre veszélyt.²⁵

21 BITSKEY István: „Erdély Hektora” avagy „tirannusa”? (Báthory Gábor alakja a kora újkor irodalmában) = *Báthory és kora*. 35.

22 JENEY-TÓTH Annamária: *Báthory Gábor familiárisai. Kísérlet egy udvari csoport rekonstrukciójára* = *Báthory és kora*. 176.

23 JAKAB Antal: *Az erdélyi római katolikus püspöki szék betöltésének vitája a XVII. században*. Erdélyi Múzeum XLIX(1944). 1–2. sz. 5.

24 HORN Ildikó: *Báthory Gábor belpolitikája* = *Báthory és kora*. 133–153

25 Báthory Gábor székelypolitikájára lásd BALOG Judit: *A székely társadalom Báthory Gábor korában* = *Báthory és kora*. 153–175.

De maradjunk a szászoknál, hiszen ott kerültek lejegyzésre a gúnyvers sorai. Tény és való, hogy a fejedelem a szászokat nem nézte jó szemmel,²⁶ bizalmatlan volt iránjukban, megbízhatatlan elemként tartotta számon őket. Aztán a Szász Universitas autonómiájára fittyet hányva, először 1609-ben 25 000 forint rendkívüli adót vetett ki rájuk, majd 1610-ben megszállta Nagyszebent, amelyet a Havasalföld ellen indítandó támadás főhadiszállásává tett meg. Ezek után a szászok sem kedvelhették a fejedelmet.

Első lépésként feltételezzük, hogy a szöveget lejegyző szász atyafi, Johannes Oltard nem lehetett a szerzője azoknak a soroknak, amelyeket maga is annyira vállalhatatlannak tartott, hogy inkább rejtjellel titkosítva zárta el az avatatlan szemektől, igazi szülői zárral látta el a nem egészen szalonképes szavakat. Talán megnyugtató választ kaphatunk, ha irodalmi kontextusba helyezzük a verset. Valójában egy paszkvillusról van szó. Minden formai, tartalmi elem ezt igazolja. A 16–18. század igen kedvelt műfajáról egyre többet tudunk meg a részletes kutatásoknak köszönhetően. Mindezek mellett Hargittay Emil 1989-es tanulmánya összegezi a számunkra fontos tudnivalókat.²⁷ Igaz, hogy tanulmánya a magyar gúnyversekről szól elsősorban, de amint a szerző is megjegyzi, ezek egy bizonyos része fordítás. Azt is megállapítja, hogy a műfaj jellemzően protestáns berkekben volt népszerű, háromszor annyi származik protestáns, mint katolikus környezetből. A paszkvillusok szerzőjét általában nem ismerjük. Összevetve a Hargittay által is felvázolt gúnyversekkel, egyikben sem találtuk az általunk keresett sorok fordítását.²⁸

Ezek után feltételezzük, hogy ezek a sorok ismertek voltak a szebeni szászok (de nem csak) körében, amit Johannes Oltard nem hagyhatott parlagon heverni. Így minden borzalmas gyanút elháríthatnánk a szász atyafiról, aki mellelleg igen nagy tiszteletben álló evangélikus lelkész volt. Azonban van egy árulkodó bűnjel: a

26 MIKA Sándor: *Weiss Mihály. Egy szász államférfi a XVII. századból*. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1893. 44–46. http://real-eod.mtak.hu/8893/1/MagyTortEletrajzok_26_WEISS_MIHALY.pdf (Utolsó megtekintés: 2021. 03. 10.)

27 HARGITTAY Emil: *A régi magyar gúnyvers poétikájához*. Irodalomtörténeti Közlemények XCII(1989). 3. sz. 312–322.

28 *Régi Magyar Költők Tára: XVI. századbeli magyar költők művei*. S. a. r. (1–8. köt.): SZILÁDY Áron–HORVÁTH Cyrill–DÉZSI Lajos; (9. köt.): szerk. VARJAS Béla; (Új folyam 10. köt.–) a sorozatot szerk. SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza. Bp.: (1–8. köt.): MTA, (9. köt.): Akadémiai, (10. köt.): Akadémiai–Balassi, (11. köt.): Akadémiai–Orex, (12. köt.–) Balassi, 1877–1930, 1990– <https://szovegtar.iti.mta.hu/hu/sorozatok/rmkt-xvi-szazad/> (Utolsó megtekintés: 2021. 03. 10.)

Régi Magyar Költők Tára: XVII. század. Szerk. (1–3. köt.): KLANICZAY Tibor, (4–10. és 12–15. köt.): STOLL Béla, (11. köt.): STOLL Béla–VARGA Imre, (16. köt.–) JANKOVICS József. Bp.: (1–14. köt.): Akadémiai, (15. köt.): Argumentum–Akadémiai, (16. köt.–) Balassi, 1959– <https://szovegtar.iti.mta.hu/hu/sorozatok/rmkt-xvii-szazad/> (Utolsó megtekintés: 2021. 03. 10.)

kronosztichon. Egy paszkvillust sem találtam, amelybe ilyen úri móka lenne bekódolva, mint a *kronosztichon*. Johannes Oltard pedig megszállottja volt a műfajnak, amint ezt Seivert írja: „Oltard hat viele kleine Gedichte auf die merkwürdigen Begebenheiten und Personen seiner Zeiten, hinterlassen; besonders war er in Chronostichen glücklich.”²⁹ A paszkvillus pedig igencsak népszerű műfaj volt a 17. századi művelt szász körökben. Ennek alapos, Hargittayéhoz hasonló elemzésével még adós a kutatás. Csak egy példa: a szeléndeki iskola rektorát azért távolították el az intézményből, mert egy gúnyverset függesztett ki a dékánról a vár falára.³⁰ Kutatásunk most már eredményesnek látszik, hiszen Trauschenfels félrevezető információi után bebizonyosodott, hogy léteznek az eredetiben is az ominózus sorok, és ezek szerzője lehetett akár maga Johannes Oltard is.³¹

A kutatott sorok a katolikus megújulás korában (amikor a Kaprinai-gyűjtemény anyagának nagyobb részét lejegyezték) muzsika lehetett egyes füleknek, hogy a jezsuitákkal egyáltalán nem baráti, a katolikusokkal pedig ellenségesen viselkedő fejedelemtől ilyen sorok is fennmaradtak. Mivel a megszövegezett tartalom a trágárság határát jócskán súrolta, a rejtjel segített a lejegyző és másoló lelkiismeretén is. A Kaprinai-gyűjteményben található szöveg lejegyzője azonban, mivel nem bízhatott egy ilyen fontos adatot a véletlenre, a megfejtést is felvezette a lapra, nehogy a fontos információ rejtve maradjon az utókor számára. Végül fontos azt is megjegyeznem, hogy sajnos nem sikerült érdemben azonosítani a lejegyző kilétét, pedig ez megbízhatóbbá tehetné volna érvelésünket.³²

29 Johann SEIVERT: *Nachrichten von Siebenbürgischen Gelehrten und ihren Schriften*. Weber, Pressburg, 1785. 319.

30 Georg SOTERIUS: *Cibinium. Historia pleraque de Cibino tractatus*. Muzeul Brukenenthal, Ms. 26. Idézi: Ion ALBU: *Vixi dum Volui. An Unknown Work of the Sculptor Elias Nicolai – The Funerary Plate of Pastor Thomas Bordanus (†1633)*. Brukenenthal. *Acta Musei VII*(2012). 2. sz. 254. „cuius rector Stoltzvariensis scilicet vir qui caesus in Capitulo ejectus est ex Schola propter Pasquillum contra Decanum parieti affixum”.

31 Nem mellékes az sem továbbá, hogy más, Báthory Gábor személyéhez kapcsolható, lokális legendák terjesztésében is jeleskedett Oltard., vö. TÓTH G. Péter: *Esemény, biográfia, nyilvánosság. Adalékok egy 17. századi természetfeletti jelenség kortárs recepciója és a Báthory-klán biográfiájának összefüggéseiből*. *Korall XII*(2012). 48. sz. 155.

32 Külön köszönet Mátyás Melindának személyes segítségéért. Ez irányú kutatásait is felhasználtam munkám során: MÁTYÁS Melinda: *A Hevenesi-, Kaprinai-, Pray-kéziratgyűjtemény feldolgozásának kérdései = Hagyományok és kihívások*. Szerk. SZABÓ Panna–SZÉKELYNÉ TÖRÖK Tünde. ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, Bp., 2017. 11–19

CHALLENGES ACCORDING TO A *PASQUILLUS*
FROM THE EARLY MODERN PERIOD

Keywords: *Gabriel Báthory; pasquillus; confessionality; Saxons*

In the famous collection of documents created by the scientist István Kaprinai there is a short poem, which seems to be a pasquillus about Prince Gabriel Báthory. The poem with a satirical accent includes also a distich that is at the border of obscenity. Our paper tries to unravel the various enigmatic elements related to the text and to its author.

PROVOCĂRI ÎN CONTEXTUL UNUI PAMFLET
DIN EPOCA PREMODERNĂ

Cuvinte-cheie: *Gabriel Báthory; pasquillus; confesionalitate; sași*

În renumita colecție de documente creată de savantul István Kaprinai se află o poezie scurtă, care pare a fi un pasquillus la adresa principelui Gabriel Báthory. Poezia cu o tentă satirică accentuată cuprinde și un distih care se situează la limita obscenității. Lucrarea noastră încearcă să deslușească diferitele elemente enigmatice legate de text dar și de autorul acestuia.